

ТЕМА 1. ПРЕДМЕТ ТА КАТЕГОРІЇ ПЕДАГОГІКИ ВИЩОЇ ШКОЛИ. ВИЩА ШКОЛА ЯК ПЕДАГОГІЧНА СИСТЕМА

План:

1. Вступ.
2. Педагогіка вищої школи як наука.
3. Основні функції та завдання педагогіки вищої школи.
4. Основні категорії педагогіки.
5. Методологія та методики педагогічних досліджень.
6. Вища школа як педагогічна система.
7. Типи вищих навчальних закладів в Україні. Структура вищого навчального закладу.

Література

1. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи : підручник за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів магістратури / С. С. Вітвицька. — К. : Центр навчальної літератури, 2006. — 384 с.
2. Гладуш В. А. Педагогіка вищої школи: теорія, практика, історія : навч. посіб. / В. А. Гладуш, Г. І. Лисенко — Д., 2014. — 416 с.
3. Закон України «Про вищу освіту» // Відомості Верховної Ради (ВВР). — 2014. — № 37-38, ст. 2004.
4. Козяр М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / М. М. Козяр, М. С. Коваль. — К. : Знання, 2013. — 327 с.
5. Кудіна В. В. Педагогіка вищої школи / Кудіна В.В., Соловей М.І., Спіцин Є.С.. — 2-ге вид., допов. і переробл. — К. : Ленвіт, 2007. — 194 с.
6. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / В. Л. Ортинський. — К. : Центр учбової літератури, 2009. — 472 с.

Вступ

Розбудова Української держави передбачає посилення ролі педагогічної і психологічної наук у формуванні громадянина нового демократичного суспільства, утвердження вищої освіти як соціальної цінності. На сучасному етапі відбувається реформування вітчизняної вищої освіти, що пов'язано з її входженням до єдиного освітнього європейського простору, дотриманням вимог Болонської декларації.

Головним критерієм якості вищої освіти є здатність її випускників повноцінно жити й активно діяти в глобальному світі, постійно самовдосконалюватися, адекватно реагувати на зміни в періоди технологічних і цивілізаційних пертурбацій. Окрім того прогресивні трансформації у суспільних відносинах зумовлюють необхідність забезпечення високого рівня вищої освіти як запоруки компетентності, конкурентоспроможності, професійної та соціальної мобільності, безперервного самовдосконалення громадян. Це вимагає постійних активних зусиль у ґрунтовному науковому аналізі стану підготовки науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів і впровадженні необхідних інновацій в освітній простір вищої школи.

Безперечно, професійний рівень науково-педагогічних працівників ВНЗ залежить не лише від теоретичної та практичної підготовки за фахом, а й від психолого-педагогічної компетентності. Завдання її формування та розвитку вирішуються в ході опанування курсом «Психологія та педагогіка вищої школи». Ця навчальна дисципліна покликана науково обґрунтовувати зміни, що відбуваються у вищій освіті, у тому числі пов'язані із прийняттям нового Закону України «Про вищу освіту» (2014), сприяти управлінню розвитком і професійним становленням майбутніх фахівців, забезпеченню всебічного, гармонійного розвитку молодого покоління педагогів на засадах поєднання професійної підготовки та наукових основ психології та педагогіки.

Об'єктом досліджень курсу є багатогранна діяльність системи вищих навчальних закладів щодо підготовки висококваліфікованих фахівців для різних сфер соціально-економічної, політичної, культурної та освітянської діяльності.

1.1. Педагогіка вищої школи як наука

У сучасному світі вища освіта є фундаментом розвитку людства і кожного суспільства зокрема. Безумовно, вона також є гарантом індивідуального розвитку особистості, сприяє формуванню інтелектуального, духовного і виробничого потенціалу суспільства. Тому розвиток держави, структурні перетворення на мікро- і макроекономічному рівнях мають гармонійно поєднуватися з модернізацією освіти, щоб задовольнити потреби і прагнення людей, особливо молоді, сформувати нову систему суспільних цінностей у сфері діяльності і в громадському, і в приватному секторах.

Педагогіка вищої школи виникла на базі загальної педагогіки – науки про педагогічні закономірності, сутність, принципи, методи і форми навчання, виховання, розвитку і професійної підготовки конкретної людини, колективу в інтересах успішної діяльності.

Педагогіка вищої школи є однією з галузей педагогіки, науки про виховання, навчання і освіти молоді і дорослих.

Об'єктом педагогіки вищої школи є система вищої освіти і педагогічні процеси в ній.

Предметом педагогіки вищої школи є: навчально-виховний процес та процес професійної підготовки спеціаліста, культурної еліти сучасного суспільства; вивчення закономірних зв'язків, які існують між розвитком, вихованням та навчанням у ВНЗ; розробка на цій основі методологічних, теоретичних та методичних проблем становлення сучасного висококваліфікованого спеціаліста у будь-якій галузі матеріального чи духовного виробництва.

Педагогіка вищої школи – це наука про закономірності навчання і виховання студентів, а також їх наукову і професійну підготовку як спеціалістів відповідно до вимог держави. Предмет науки завжди конкретизується в її меті і завданнях.

Метою цієї науки є дослідження закономірностей розвитку, виховання і навчання студентів і розробка на цій основі шляхів удосконалення процесу підготовки кваліфікованого спеціаліста.

У формулюванні мети вищої освіти потрібно керуватися національними і міжнародними орієнтирами. Мету треба узгоджувати з політичною та соціальною організацією суспільства, а водночас вона має бути гуманістичною і фундаментальною. Також система вищої освіти України має бути гнучкою і динамічною, що дасть їй змогу чутливо реагувати і на освітні запити кожного індивіда, і на проблеми суспільства загалом.

1.2. Основні функції та завдання педагогіки вищої школи

Педагогіка вищої школи виконує такі *функції*:

- аналітичну (теоретичне вивчення, опис, аналіз педагогічних явищ і процесів, причинно-наслідкових зв'язків; аналіз, узагальнення та інтерпретація і оцінка педагогічного досвіду);
- прогностичну (забезпечення наукового обґрунтування цілей, планування педагогічного процесу, ефективного керівництва освітньою політикою);
- проективно-конструктивну (розробка нових технологій та втілення результатів досліджень).

Завдання педагогіки вищої школи:

- аналіз соціально-історичних характеристик системи вищої освіти;
- аналіз змісту, форм і методів навчання, розвитку і виховання студентів у вищому навчальному закладі;
- аналіз методів контролю і оцінки успішності студентів на основі системного підходу;
- розробка нових технологій навчання і виховання у вищому навчальному закладі;
- розкриття педагогічних закономірностей формування студентів як майбутніх фахівців.

Педагогіка вищої школи є теоретичною і прикладною наукою. Як теоретична наука вона відображає причинно-наслідкові відношення і зв'язки у вихованні, навчанні і науковій підготовці майбутніх спеціалістів. Така теорія являє собою систему ідей, що слугують обґрунтуванням і керівництвом до дії. А також показує

раціональні шляхи, спрямовує роботу вищої школи у бік бажаної мети, виявляє таку систему дій, яка найкращим чином задовольняла і відповідала б поставленим цілям.

Як практична наука педагогіка вищої школи вказує на застосування теоретичних положень, шляхів реалізації законів і закономірностей, принципів у практичній діяльності педагогічних працівників.

Як і кожна наука, педагогіка вищої школи має свої **принципи** – систему вимог і положень педагогіки, дотримання яких забезпечує продуктивність навчально-виховного процесу. До основних принципів належать:

1. Гуманізація виховання – пріоритет завдань самореалізації особистості студента, створення умов для вияву обдарованості і талантів, формування гуманної особистості, щирої, людяної, доброзичливої.

2. Науковий, світський характер навчання.

3. Єдність національного і загальнолюдського – формування національної свідомості, любові до рідної землі і свого народу; володіння українською мовою.

4. Демократизація виховання – розвиток різноманітних форм співробітництва, встановлення довіри між викладачем і студентом.

5. Пріоритет розумової і моральної спрямованості змісту навчання і виховання.

6. Поєднання активності, самодіяльності і творчої ініціативи студентів з вимогливим керівництвом викладача.

7. Урахування індивідуальних, вікових особливостей студентів у навчально-виховному процесі.

1.3. Основні категорії педагогіки

Як і кожна наука, педагогіка вищої школи має свій категорійно-понятійний апарат.

I. Методологічні категорії: педагогічна теорія, педагогічна концепція, педагогічна ідея, педагогічна закономірність, педагогічний принцип.

Педагогічна теорія – система науково-педагогічних знань, яка описує і пояснює елементи реальної педагогічної діяльності у вищому навчальному закладі. Складовими елементами педагогічної теорії є педагогічні ідеї, педагогічні поняття, педагогічні концепції, педагогічні закономірності і педагогічні принципи. Теорія узагальнює їх в окремих явищах. На основі теорії будується методика навчально-виховної роботи у вищому навчальному закладі.

Педагогічна концепція – система критичних поглядів на реальну вузівську дійсність і відповідного пошуку та пропозиції нових конструктивних ідей. Педагогічна концепція завжди повинна підкріплюватись дослідженнями та емпіричними даними. Так, концепція гуманізації і гуманітаризації спирається на соціологічні дослідження серед студентів та емпіричні міркування й пропозиції викладачів.

Педагогічна ідея – це новий напрям думки, твердження або розгорнута модель, що відображає ті чи інші стосунки або зв'язки у вузівській дійсності. Набуваючи самостійного характеру, ідеї можуть поєднуватись у концепції, частково слугуючи поповненням теорії. Наприклад, ідея посилення самостійності у навчальній праці студентів, об'єднуючись з іншими законами вузівської дійсності з урахуванням самостійності студентів, набула концептуального характеру.

Педагогічна закономірність – об'єктивно повторювана послідовність явищ. Це універсальна категорія усіх галузей педагогіки. Закономірності поділяють на біологічні, психологічні, соціальні й безпосередньо педагогічні. За іншою класифікацією вони можуть бути фундаментальними й конкретними.

Якщо закономірності виражають істотний, необхідний зв'язок між причиною і наслідком, то принципи, які виходять із закономірностей, є основними вимогами, що визначають загальне спрямування педагогічного процесу, його цілі, зміст і методику організації.

Принципи *педагогічного процесу* (лат. *prīncipium*- основа, начало) – вихідні положення теорії навчання, система основних вимог до навчання і виховання,

дотримання яких дає змогу ефективно вирішувати проблеми всебічного розвитку особистості.

Загальнодидактичні принципи: свідомості й активності навчання; наочності; систематичності та послідовності; науковості, міцності знань, умінь і навичок; науковості; доступності; зв'язку теорії з практикою, розвивального навчання та ін.

Принципи професійної педагогіки: професійної спрямованості навчання; міжпредметно-міжциклового зв'язку; політехнізму; мотивації навчання та трудової діяльності; системності; єдності виховання та навчання.

Принципи вищої освіти: наукового характеру; інтеграції з наукою і виробництвом; взаємозв'язку з освітою інших країн; гнучкості та прогностичності, єдності та наступності; безперервності та різноманітності освіти; поєднання державного управління та громадського самоврядування.

II. Процесуальні категорії (загалом не відрізняються від тлумачення їх у загальній педагогіці): виховання, навчання, розвиток, освіта, формування особистості; навчально-виховний процес; навчальний і виховний процес.

Навчання – взаємозумовлений, цілеспрямований, організований і систематичний процес передавання знань, навичок, умінь та процес оволодіння ними. Навчання – основний шлях здобути фундаментальну освіту.

Термін «виховання» вживається в педагогічній науці в кількох значеннях:

- у широкому соціальному, як передача соціально-історичного досвіду;
- у широкому педагогічному, як організація виховання у навчально-виховних закладах;
- у вузькому педагогічному, як цілеспрямована систематична взаємодія педагога і вихованців;
- у гранично вузькому, коли педагог-викладач розв'язує конкретну індивідуальну проблему виховання або перевиховання студента.

Розвиток студента розуміють як різнопланові та закономірні зміни в його індивідуальній психіці, унаслідок чого виникає новий якісний стан об'єкта. Розрізняють загальний інтелектуальний, моральний, психічний, фізичний і професійний розвиток людини.

Категорія «*освіта*» має чотири аспекти: цінність; система; процес; результат.

Цінність освіти для суспільства у тому, що в ній закладено моральний, інтелектуальний, науково-технічний і духовно-культурний потенціал, який, відповідно, безпосередньо залежить від стану можливостей прогресивного розвитку освітньої сфери.

Система освіти – існуюча в масштабі країни структура навчальних закладів, що мають найрізноманітніші характеристики за рівнем і професійною підготовкою.

Освіта як *процес* – система набування знань, навичок, умінь, способів мислення і діяльності; характеризується цілеорієнтованістю, поетапністю, змінами властивостей і зростанням досягнень, які визначено цілями навчання.

Освіта як *результат* – рівень освіченості, ступінь оволодіння глибиною, широтою і змістом знань, умінь і навичок; якісна характеристика засвоєння всіх цінностей, значущих для держави, суспільства і кожної людини.

Самоосвіта – освіта, яка набувається у процесі самостійної роботи без проходження систематичного курсу навчання в стаціонарному навчальному закладі. Основним засобом є самостійне вивчення літератури.

Самовиховання – цілеспрямована, систематична діяльність щодо власного самовдосконалення.

Між навчанням, розвитком, професійною, морально-психологічною і психологічною підготовкою, освітою й вихованням існують складні та суперечливі взаємозв'язки.

III. Сутнісні категорії: мета, завдання і зміст освіти, професіограма спеціаліста, діяльність (викладача і студента), диференційований та індивідуальний підходи, прогнозування результатів педагогічного впливу, планування навчальної роботи, форми і методи й засоби виховання і навчання, педагогічні технології навчання і виховання, управління навчально-виховним процесом, самостійна робота студентів, науково-дослідна діяльність студентів, гуманізація і гуманітаризація вищого навчального закладу.

Ці категорії, як і процесуальні, мало чим відрізняються від загально-педагогічних, хіба що застосуванням їх до певного об'єкту – вищого навчального закладу, студентства, професорсько-викладацького складу.

Зміст освіти – впливає із її основної функції – прилучити молодь до загальнолюдських та національних цінностей; це система наукових знань про природу, суспільство, людське мислення, практичних вмінь і навичок та способів діяльності, досвіду творчої діяльності, світоглядних, моральних, естетичних ідей та відповідної поведінки, якими повинен оволодіти студент у процесі навчання.

Стандарт – мінімальні обов'язкові вимоги до окремих аспектів освіти, виявлені діагностично.

У сучасному розумінні навчанню у вищому навчальному закладі притаманні такі *ознаки*:

- двобічний характер – бінарна діяльність науково-педагогічного працівника і студентів;
- керування з боку науково-педагогічного працівника;
- спеціальна систематична організація та управління;
- цілісність і єдність;
- відповідність закономірностям вікового та інтелектуального розвитку студентів;
- управління розвитком і вихованням студентів.

Як наука педагогіка вищої школи тісно пов'язана з психологією вищої школи, яка досліджує психологічні закономірності навчання і виховання (розвиток пізнавальних процесів, критерії розумового розвитку), а також філософією, соціологією та іншими науками, об'єктом вивчення яких є людина.

1.4. Методологія та методики педагогічних досліджень

За визначенням І. П. Підласого, методологічну основу дидактики становлять об'єктивні закономірності філософії пізнання (гносеології), завдяки чому сучасна дидактика змогла подолати однобічний підхід до аналізу, як і інтерпретації процесу навчання, характерний для філософських систем прагматизму,

раціоналізму, емпіризму, технократизму. Нинішня її концепція ґрунтується на системному підході до розуміння процесу навчання, відповідно до якого почуттєве сприйняття, розуміння і засвоєння знань, практична верифікація набутих знань і вмінь мають органічно злитися в пізнавальному процесі навчальної діяльності.

Сучасна дидактика прагне до розумного раціоналізму. У дидактичній системі сутність навчання не зводять ні до передавання студентам готових знань, ні до самостійного подолання труднощів, ні до власних відкриттів студентів. Її відмінність – розумне поєднання педагогічного впливу з власною ініціативою, самостійністю та активністю студентів.

Методологія – наука про головні підходи, принципи побудови, форми і способи пізнання та зміни навколишнього світу.

Як відомо, найбільш загальною основою методології пізнання є *філософія*, що передбачає існування низки методологій конкретних наук. Має свою методологію і педагогіка. У структурі методології педагогіки (як і загалом у педагогіці) виокремлюють чотири рівні: *філософський, загальнонауковий, конкретно-науковий і технологічний*.

Першим рівнем методології є *філософія*. Зміст цього рівня становлять загальні принципи пізнання й категоріальний апарат науки загалом. Методологічні функції виконує вся система філософського знання. Сучасна світова педагогіка переживає етап суперечливих думок з приводу її методологічних основ. Нині утверджується філософія плюралізму (лат. pluralis – множинний), що комплексно розглядає концепції *персоналізму, прагматизму, екзистенціалізму, неотомізму, сцієнтизму, натуралізму, діалектичного матеріалізму* та інших течій у педагогіці, зокрема праксеології як загальної теорії діяльності; філософії гуманістичної освіти; філософії синергетики, що передбачає відкритість, нелінійність і самоорганізацію освітніх систем.

Другий рівень – *загальнонаукова методологія*, характерна для більшості наукових дисциплін. Загальнонаукову методологію можна представити системним підходом, який відображає загальний зв'язок і взаємозумовленість

явищ і процесів навколишньої дійсності. Він орієнтує дослідника і практика на необхідність трактувати явища життя, соціалізації і професійної підготовки людей як системи, які мають певну будову і свої закони функціонування.

У загальнонауковому розрізі основоположними є: принципи об'єктивності, сутнісного аналізу, генетичний, єдності логічного та історичного, концептуальної єдності; психологічні теорії діяльності; системний і комплексний підходи; теорія управління.

Третій рівень – **конкретно-наукова методологія**, тобто сукупність методів, принципів дослідження і процедур, які застосовують у тій чи іншій спеціальній науковій дисципліні. На цьому рівні розкривають проблеми, специфічні для наукового пізнання в педагогіці, і питання, висунуті на вищих рівнях методології – як, наприклад, проблеми системного підходу чи моделювання в педагогічних дослідженнях.

Системний підхід орієнтує на виокремлення в педагогічній системі, особистості й соціальній групі насамперед інтегрованих інваріантних системотвірних зв'язків і відносин. Визначають, що в системі є стійким, а що перемінним, що головним, а що другорядним.

В педагогічній площині важливими є: ідеї, притаманні цілісному, особистісно орієнтованому, діяльнісному, полісуб'єктному, культурологічному, аксіологічному, технологічному, особистісно-творчому, етнопедагогічному, антропологічному, інтегративному, компетентнісному, інноваційному, інформологічному, акмеологічному, рефлексивному, ресурсному, середовищному підходам; вимоги загальнопедагогічних закономірностей і закономірностей виховання; дидактичних принципів і принципів виховання.

Сформульовані методологічні принципи педагогіки дають змогу, по-перше, виокремити реальні її проблеми і таким чином визначити стратегію та основні способи їхнього розв'язання. По-друге, це дає змогу всебічно проаналізувати сукупність найбільш значущих освітніх проблем та встановити їхню ієрархію. По-третє, розглянуті методологічні принципи дають змогу одержати об'єктивні знання й подолати старі педагогічні стереотипи.

Четвертий рівень – *технологічна методологія*.

Практика навчання й виховання людей, підготовки їх до діяльності, досвід копіткої роботи з людиною є джерелом інформації для педагогіки, критерієм істинності її висновків і рекомендацій. Безпосередньо *підготовка фахівців певного профілю* потребує врахування: принципів професійного навчання, а також обґрунтування дослідником специфічні принципів.

Саме технологічна методологія розкриває методику й технологію дослідження, тобто набір процедур, які забезпечують одержання достовірного емпіричного матеріалу та його первинне опрацювання. Отримані результати можна залучати до масиву наукового знання. Отож, на цьому рівні методологічне знання має чіткий нормативний характер.

Наприкінці зазначимо, що всі рівні методології утворюють складну систему, у межах якої між ними існує певна ієрархічність. Філософський рівень постає як змістове підґрунтя будь-якого методологічного знання, визначаючи світоглядні підходи до процесу пізнання й перетворення дійсності в умовах функціонування різних соціальних груп.

Для розвитку науки психології та педагогіки необхідні факти і закономірності. Психологічні і педагогічні закони та закономірності, а також будь-які практичні рекомендації є результатами відповідних досліджень. Специфіка науково-педагогічних і науково-психологічних досліджень передбачає водночас і аналіз специфічних людських стосунків. *Тому їх необхідно враховувати при побудові взаємовідносин з партнерами, підлеглими, керівниками тощо.* Метод науково-педагогічного дослідження – шлях вивчення й опанування складними психолого-педагогічними процесами формування особистості, встановлення об'єктивної закономірності виховання і навчання.

Педагогічне дослідження – спеціально організований науковий процес пізнання педагогічного середовища, педагогічних явищ, фактів, суб'єктів та об'єктів педагогічної взаємодії в умовах діяльності, а також зв'язків і відносин між ними.

За спрямованістю педагогічні дослідження можна поділити на *фундаментальні, прикладні й розробки*.

Мета *фундаментальних досліджень* – усебічне розкриття концепцій, моделей розвитку педагогічних систем на прогностичній основі, теоретичне й практичне обґрунтування важливих аспектів педагогіки.

Прикладні дослідження спрямовані на поглиблене вивчення окремих аспектів педагогічного процесу, розкриття закономірностей різнобічної педагогічної практики у групах.

Розробки спрямовані на обґрунтування конкретних науково-практичних рекомендацій щодо педагогічної діяльності. Враховують уже відомі теоретичні положення.

У будь-якому педагогічному дослідженні зазначають загальноприйняті методологічні параметри. До них належать проблема, тема, об'єкт і предмет дослідження, мета, завдання і гіпотеза. Основними критеріями якості педагогічного дослідження є критерії актуальності, новизни, теоретичної і практичної значущості. Усе це закладають у програму дослідження. Така програма дослідження складається з двох частин: *методологічної та процедурної (методичної)*.

Методологічна частина містить обґрунтування актуальності теми, формулювання проблеми, визначення об'єкта й предмета, цілей і завдань дослідження, формулювання основних понять (категоріального апарату), попередній системний аналіз об'єкта дослідження й висування робочої гіпотези.

У процедурній частині розкривають стратегічний план дослідження, а також план і методику збирання та аналізу емпіричного матеріалу. Загалом дослідженню підлягає те, що є актуальним для теорії і практики навчання й виховання у ВНЗ. У найзагальнішому вигляді актуальність пов'язана зі ступенем розбіжності між попитом суб'єктів навчання на наукові ідеї та практичні рекомендації, необхідні для педагогічної діяльності, і пропозиціями, які можуть дати наука й практика сьогодні.

Замовлення на педагогічні дослідження часто диктує педагогічна практика, у якій визріла проблема. У ній виражено основну суперечність, яку потрібно розв'язати засобами науки. Виявлення проблеми зумовлює вибір об'єкта дослідження. Ним може бути педагогічний процес, будь-які його складові, педагогічні явища дійсності, які містять суперечність.

Отже, **об'єктом** може бути все те, що очевидно чи приховано містить суперечність і зумовлює проблемну ситуацію. Об'єкт – те, що в цій ситуації є цілим, системним і на що спрямовано процес пізнання.

Предмет дослідження є частиною, аспектом об'єкта. Реально це ті найбільш значущі з практичного чи теоретичного погляду властивості, грані, особливості об'єкта, які потребують безпосереднього вивчення.

Визначений **предмет** дослідження зумовлює шляхи розв'язання проблеми й досягнення результату. Їх уточнюють у меті дослідження. **Мета** – *те, що потрібно отримати в результаті розв'язання проблеми.*

Але між підходами, способами розв'язання проблеми і остаточним результатом існує тісний зв'язок, залежність останнього від першого. Цю залежність розкривають у гіпотезі.

Гіпотеза – сукупність теоретично обґрунтованих припущень, істинність яких потрібно перевірити.

Далі, відповідно до об'єкта, предмета і мети педагогічного дослідження, визначають його завдання, які конкретизують ієрархічність дій, послідовність досягнення мети.

У процесі педагогічного дослідження одержують висновки й результати, які є новими для педагогічної теорії і практики. Отже, йдеться про теоретичне й практичне значення дослідження, а також ступінь наукової новизни.

Теоретичне значення дослідження полягає у створенні концепції, одержанні закономірності, технології, методу, моделі виявлення проблеми, тенденції, напрямку. Практична значущість дослідження виявляється в підготовці пропозицій, рекомендацій щодо удосконалення практичної педагогічної діяльності тощо.

Для оцінки нового в педагогічному дослідженні використовують критерій наукової новизни, який характеризує нові теоретичні й практичні висновки, закономірності педагогічного процесу, його структуру і механізми, зміст, принципи і технології, які раніше не були відомі й не зафіксовані в педагогічній літературі.

Критерій новизни, теоретична й практична значущість змінюються залежно від типу дослідження, а також від часу одержання нового знання.

Логіка й динаміка дослідницького пошуку передбачають кілька етапів: емпіричний, гіпотетичний, експериментально-теоретичний (чи теоретичний), прогностичний.

Науково-практичні педагогічні і психологічні дослідження проходять в декілька *етапів*.

На *підготовчому* етапі визначається широка проблема, визначається стан її розробки, проблема конкретизується. Після цього розробляється робоча гіпотеза, а також методика дослідження.

На етапі *проведення дослідження* збираються фактичні дані, які підтверджують або заперечують гіпотезу при застосуванні різноманітних методів.

На етапі *кількісної обробки інформації* визначаються середні величини, коефіцієнти кореляції, міри розсіювання тощо, будуються графіки.

На етапі *якісної обробки інформації* проводиться інтерпретація даних і формулюються висновки, після чого надаються практичні рекомендації.

Спираючись на логіку наукового пошуку, розробляють *методику* дослідження – комплекс теоретичних та емпіричних методів, поєднання яких дає змогу з найбільшою імовірністю досліджувати педагогічний процес у підрозділах і частинах. Застосування низки методів дає змогу всебічно вивчити досліджувану проблему, всі її аспекти й параметри.

Їх можна розділити на три групи: методи вивчення педагогічного досвіду, методи теоретичного дослідження і математичні методи.

Для отримання фактів, їх обробки та пояснення в психології та педагогіці використовується ряд методів дослідження.

Методи дослідження в педагогіці і психології – прийоми, процедури та операції емпіричного і теоретичного пізнання й вивчення явищ педагогічної дійсності. Це можна сказати і про дослідження явищ психічної дійсності.

Сучасна наукова психологія зосереджує свої зусилля як на подальшому вивченні психіки, дослідженні теоретичних проблем розвитку й діяльності особистості, так і на розв'язанні практичних завдань оптимізації її поведінки та діяльності.

Порівняльний метод забезпечує зіставлення груп людей за віком, освітою, діяльністю і спілкуванням. Наприклад, дві різні великі групи людей, однакових за віком і статтю (студенти і робітники), досліджуються одними й тими ж емпіричними засобами добування наукових даних, і отримані дані зіставляються.

Лонгітюдний метод передбачає те, що одні і ті ж люди обстежуються тривалий час, іноді роками.

Комплексний метод полягає в тому, що в дослідженні беруть участь представники різних наук. Це дає можливість встановлювати зв'язки і залежності між явищами різного плану, наприклад між фізіологічним, психічним і соціальним розвитком особистості.

Спостереження – цілеспрямоване, спеціально організоване сприймання предметів і явищ об'єктивної дійсності, метод наукового пізнання. Метод *спостереження* передбачає пізнання індивідуальних особливостей психіки людини через вивчення її поведінки, воно може бути прямим або опосередкованим, тобто за допомогою спеціальної апаратури (відеокамер, дзеркала, прозорого з одного боку та ін.); мимовільним (у процесі постійного спілкування) або цілеспрямованим (з наявністю поставленої мети, програми). Це організоване дослідження психолого-педагогічного процесу в природних умовах. Метод спостереження є найбільш економічним, таким, який дає результат з найменшими затратами засобів і часу. Але використання його вимагає ретельної підготовки. Структурними компонентами спостереження є спостерігач, об'єкт вивчення, прилади, установки, вимірювальні знаряддя, тобто умови та засоби спостереження. Разом із незаперечними перевагами метод спостереження має і

певні недоліки, основним з яких є обмеженість, оскільки за допомогою спостереження можна зафіксувати властивості і зв'язки об'єкта, але цей метод дає мало інформації в пізнавальному процесі при розкритті природи, сутності і тенденції розвитку досліджуваного.

Одним із видів спостереження є самоспостереження.

Самоспостереження (інтроспекція) – спостереження людини за власними психічними явищами. Спостереження за своїми діями, думками, почуттями допоможе людині краще пізнати себе.

Для більш глибокого проникнення в зв'язки і відношення в психолого-педагогічній теорії і практиці використовується **експеримент**. Він передбачає створення нового, набуття даних з активною участю дослідника. *Експеримент* полягає в тому, що дослідник активно втручається в діяльність випробовуваного з метою створення ситуації, необхідної для виявлення якоїсь закономірності. Природний експеримент включають у діяльність чи спілкування випробовуваного непомітно для нього. Експериментатор досліджує і формує психічний процес, стан чи якості особистості. Важливою перевагою цього методу є можливість його повтору. Але і результати експерименту можуть виявитися хибними, якщо при його проведенні не вживаються заходи з виключення суб'єктивності.

Педагогічний експеримент може бути *констатувальним*, тобто таким, що встановлює тільки реальний стан справ у процесі, або *формувальним* (*перетворювальним*), коли його цілеспрямовано організовують для формування певних якостей, властивостей, станів тощо.

Для **формувального експерименту** потрібні для порівняння контрольні групи.

Педагогічний експеримент допомагає перевіряти імовірність робочих гіпотез, виявляти зв'язки й відносини між окремими елементами педагогічних систем.

В експериментальних та контрольних групах фіксують початкові й завершальні показники вимірів, аналізують зміни, що відбулися, і зіставляють розбіжності. На підставі отриманих результатів роблять висновок про ступінь впливу факторів (аргументів) на цільовий результат.

Етапи педагогічного експерименту: планування, організація й проведення, а також інтерпретація отриманих результатів. Планування складається з формулювання цілей і завдань експерименту, вибору залежної перемінної (відгуку), вибору факторів впливу і кількості їхніх рівнів, необхідної кількості спостережень, порядку проведення експерименту, методу перевірки отриманих результатів (спосіб верифікації).

Експеримент організовують і проводять чітко відповідно до плану. На етапі інтерпретації збирають та опрацьовують матеріал, використовують статистику для перевірки робочих гіпотез.

Щоб проведення експерименту відповідало принципів імовірності, необхідно:

- оптимальне число піддослідних і кількість дослідів;
- надійність методик дослідження;
- статистична значущість розбіжностей отриманих відомостей.

Отримані відомості вивчають за допомогою логічного, статистичного й графічного аналізу. До основних статистичних критеріїв перевірки вірогідності результатів експерименту традиційно зараховують:

- Стюдента (перевірка гіпотези про рівність центрів розподілу нормальних генеральних сукупностей у разі невідомого стандартного відхилення);
- Фішера (перевірка гіпотези про рівність дисперсій двох нормальних генеральних сукупностей);
- Пірсона (перевірка гіпотези про закон розподілу).

У педагогічних дослідженнях дедалі частіше застосовують різні методи регресійного й факторного аналізів

Проективним методом збору даних є тести. Вони орієнтовані на непряме виявлення психологічних особливостей людини. *Тест* – це короткочасне завдання, виконання якого дозволяє судити про досконалість деяких психічних функцій людини. Цей метод належить до допоміжних.

З метою отримання таких даних, які дослідник не може здобути іншим шляхом (наприклад, ставлення підлеглих до певного нововведення в організації),

застосовується метод анкетування. Воно може бути груповим або індивідуальним. *Анкетування* – це перелік питань, який дають особам, що досліджуються, для письмової відповіді. Кожне з питань логічно пов'язане з центральною задачею дослідження. Сучасна наука розглядає анкетування як допоміжний засіб, оскільки одні статистичні дані опитування не можуть бути підставою для встановлення складних психолого-педагогічних закономірностей.

Для вивчення групової диференціації використовується соціометрія. Це метод дослідження міжособистісних відносин у групі з метою визначення структури взаємовідносин і психологічної сумісності. За допомогою спеціальної методики (соціометричний тест та ін.) експериментально досліджується взаємне суб'єктивне ставлення членів групи один до одного, структура і динаміка цих взаємовідносин, становище індивідів у групі, питання лідерства тощо. Головна перевага методу соціометрії в тому, що створюється можливість подати структуру групи в наочній формі: за допомогою матриць, соціограм; можлива також кількісна обробка результатів.

Для виявлення ставлення людей до того чи іншого явища використовується метод бесіди. *Бесіда* – метод прямого чи опосередкованого отримання інформації шляхом мовного спілкування. Це метод безпосереднього спілкування, який дає змогу одержати від співрозмовників інформацію, що цікавить, за допомогою заздалегідь підготовлених запитань. Підготовка дослідницької бесіди вимагає складання плану, цільових запитань. Плануючи бесіду, дослідник повинен заздалегідь визначити кількість учасників бесіди, способи фіксації результатів, методи перевірки гіпотез. Різновидом методу бесіди, який перенесено в педагогіку з соціології, є *інтерв'ю* – метод отримання інформації за допомогою усного опитування. Інформація отримується у вигляді відповідей на заздалегідь сформульовані питання. На відміну від бесіди, яка хоч і проводиться за розробленою схемою, але без записування думок співрозмовника, в інтерв'ю записування допускається і досить часто використовується. Як допоміжний метод використовується *вивчення та аналіз літератури* – знайомство з джерелами, з

яких можна почерпнути погляди, висловлювання різних авторів з того чи іншого питання.

У психолого-педагогічних дослідженнях застосовуються і математичні методи, які допомагають встановити кількісні характеристики тих чи інших явищ. До таких методів відносяться *парне порівняння та ранжування* – метод, який дозволяє створити шкалу порівняльних оцінок, виражену у балах.

Для виявлення індивідуальних нахилів використовується метод *вивчення документів і результатів діяльності*. Плани, інформації, звіти педагогів, твори, контрольні, екзаменаційні роботи та інший матеріал містять інформацію про хід педагогічного процесу, інтереси, схильності, психологічні особливості, типологію вихованців. Цей метод допоможе виявити їх ставлення до навчання, до професії. Але він висвітлює лише зовнішні зв'язки явища, що вивчається. Тому до результатів даних, отриманих у процесі такого дослідження, слід ставитися з певною обережністю.

Отже, для проведення педагогічних і психологічних досліджень застосовуються особливі наукові методи, які мають відповідати певним вимогам. У таких дослідженнях серйозні ускладнення може викликати суб'єктивізм: прагнення підходити до дослідження з уже сформованим поглядом на предмет вивчення. Тому слід уникати використання в педагогічному і психологічному дослідженні якогось одного методу, а краще залучити декілька методів, що дозволить найбільш точно пізнати об'єкт дослідження.

1.5. Вища школа як педагогічна система

В Україні мета, задачі, структура, типи вищих навчальних закладів визначені Законами України «Про освіту» (1996), «Про вищу освіту» (2014), «Про наукову і науково-технічну діяльність».

Систему вищої освіти становлять:

- 1) вищі навчальні заклади всіх форм власності;
- 2) рівні та ступені (кваліфікації) вищої освіти;
- 3) галузі знань і спеціальності;

- 4) освітні та наукові програми;
- 5) стандарти освітньої діяльності та стандарти вищої освіти;
- 6) органи, що здійснюють управління у сфері вищої освіти;
- 7) учасники освітнього процесу.

Вища освіта забезпечує фундаментальну, наукову, професійну та практичну підготовку, здобуття громадянами освітньо-кваліфікаційних рівнів відповідно до їхніх покликань, інтересів і здібностей, удосконалення наукової і професійної підготовки, перепідготовку та підвищення їх кваліфікації. Вища освіта здійснюється на базі повної загальної середньої освіти.

Навчання у вищих навчальних закладах здійснюється за такими формами:

- 1) очна (денна, вечірня);
- 2) заочна (дистанційна).

Прийом громадян до вищих закладів освіти проводиться на конкурсній основі відповідно до здібностей незалежно від форми власності закладу освіти та джерел оплати за навчання.

Підготовка фахівців з вищою освітою здійснюється за відповідними освітньо-професійними, освітньо-науковими, науковими програмами на таких ***рівнях вищої освіти:***

- початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти;
- перший (бакалаврський) рівень;
- другий (магістерський) рівень;
- третій (освітньо-науковий) рівень;
- науковий рівень.

Початковий рівень (*короткий цикл*) вищої освіти відповідає п'ятому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає здобуття особою загальнокультурної та професійно орієнтованої підготовки, спеціальних умінь і знань, а також певного досвіду їх практичного застосування з метою виконання типових завдань, що передбачені для первинних посад у відповідній галузі професійної діяльності.

Перший (*бакалаврський*) рівень вищої освіти відповідає шостому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає здобуття особою теоретичних знань та практичних умінь і навичок, достатніх для успішного виконання професійних обов'язків за обраною спеціальністю.

Другий (*магістерський*) рівень вищої освіти відповідає сьомому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає здобуття особою поглиблених теоретичних та/або практичних знань, умінь, навичок за обраною спеціальністю (чи спеціалізацією), загальних засад методології наукової та/або професійної діяльності, інших компетентностей, достатніх для ефективного виконання завдань інноваційного характеру відповідного рівня професійної діяльності.

Третій (*освітньо-науковий*) рівень вищої освіти відповідає восьмому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає здобуття особою теоретичних знань, умінь, навичок та інших компетентностей, достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, оволодіння методологією наукової та педагогічної діяльності, а також проведення власного наукового дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

Науковий рівень вищої освіти відповідає дев'ятому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає набуття компетентностей з розроблення і впровадження методології та методики дослідницької роботи, створення нових системоутворюючих знань та/або прогресивних технологій, розв'язання важливої наукової або прикладної проблеми, яка має загальнонаціональне або світове значення.

Здобуття вищої освіти на кожному рівні вищої освіти передбачає успішне виконання особою відповідної освітньої (освітньо-професійної чи освітньо-наукової) або наукової програми, що є підставою для присудження відповідного **ступеня вищої освіти:**

- 1) молодший бакалавр;

- 2) бакалавр;
- 3) магістр;
- 4) доктор філософії;
- 5) доктор наук.

Стандарти освітньої діяльності розробляються для кожного рівня вищої освіти в межах кожної спеціальності. Стандарт вищої освіти визначає такі **вимоги до освітньої програми**:

- 1) обсяг кредитів ЄКТС, необхідний для здобуття відповідного ступеня вищої освіти;
- 2) перелік компетентностей випускника;
- 3) нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти, сформульований у термінах результатів навчання;
- 4) форми атестації здобувачів вищої освіти;
- 5) вимоги до наявності системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти;
- 6) вимоги професійних стандартів (у разі їх наявності).

Вищий навчальний заклад на підставі освітньо-професійної (освітньо-наукової) програми за кожною спеціальністю розробляє навчальний план, який визначає перелік та обсяг навчальних дисциплін у кредитах ЄКТС, послідовність вивчення дисциплін, форми проведення навчальних занять та їх обсяг, графік навчального процесу, форми поточного і підсумкового контролю. Для конкретизації планування навчального процесу на кожний навчальний рік складається робочий навчальний план, що затверджується керівником вищого навчального закладу.

Система забезпечення якості вищої освіти в Україні складається із:

- 1) системи забезпечення вищими навчальними закладами якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (система внутрішнього забезпечення якості);
- 2) системи зовнішнього забезпечення якості освітньої діяльності вищих навчальних закладів та якості вищої освіти;

3) системи забезпечення якості діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти і незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти.

1.6. Типи вищих навчальних закладів в Україні. Структура вищого навчального закладу

Основними *завданнями* вищого навчального закладу є:

1) провадження на високому рівні освітньої діяльності, яка забезпечує здобуття особами вищої освіти відповідного ступеня за обраними ними спеціальностями;

2) для університетів, академій, інститутів – провадження наукової діяльності шляхом проведення наукових досліджень і забезпечення творчої діяльності учасників освітнього процесу, підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації і використання отриманих результатів в освітньому процесі;

3) участь у забезпеченні суспільного та економічного розвитку держави через формування людського капіталу;

4) формування особистості шляхом патріотичного, правового, екологічного виховання, утвердження в учасників освітнього процесу моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції та відповідальності, здорового способу життя, вміння вільно мислити та самоорганізовуватися в сучасних умовах;

5) забезпечення органічного поєднання в освітньому процесі освітньої, наукової та інноваційної діяльності;

6) створення необхідних умов для реалізації учасниками освітнього процесу їхніх здібностей і талантів;

7) збереження та примноження моральних, культурних, наукових цінностей і досягнень суспільства;

8) поширення знань серед населення, підвищення освітнього і культурного рівня громадян;

9) налагодження міжнародних зв'язків та провадження міжнародної діяльності в галузі освіти, науки, спорту, мистецтва і культури;

10) вивчення попиту на окремі спеціальності на ринку праці та сприяння працевлаштуванню випускників.

В Україні діють вищі навчальні заклади таких *типів*:

1) *університет* – багатогалузевий (класичний, технічний) або галузевий (профільний, технологічний, педагогічний, фізичного виховання і спорту, гуманітарний, богословський/теологічний, медичний, економічний, юридичний, фармацевтичний, аграрний, мистецький, культурологічний тощо) вищий навчальний заклад, що провадить інноваційну освітню діяльність за різними ступенями вищої освіти (у тому числі доктора філософії), проводить фундаментальні та/або прикладні наукові дослідження, є провідним науковим і методичним центром, має розвинуту інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, сприяє поширенню наукових знань та провадить культурно-просвітницьку діяльність;

2) *академія, інститут* – галузевий (профільний, технологічний, технічний, педагогічний, богословський/теологічний, медичний, економічний, юридичний, фармацевтичний, аграрний, мистецький, культурологічний тощо) вищий навчальний заклад, що провадить інноваційну освітню діяльність, пов'язану з наданням вищої освіти на першому і другому рівнях за однією чи кількома галузями знань, може здійснювати підготовку на третьому і вищому науковому рівнях вищої освіти за певними спеціальностями, проводить фундаментальні та/або прикладні наукові дослідження, є провідним науковим і методичним центром, має розвинуту інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, сприяє поширенню наукових знань та провадить культурно-просвітницьку діяльність;

3) *коледж* – галузевий вищий навчальний заклад або структурний підрозділ університету, академії чи інституту, що провадить освітню діяльність, пов'язану із здобуттям ступенів молодшого бакалавра та/або бакалавра, проводить

прикладні наукові дослідження. Коледж також має право здійснювати підготовку фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста.

Університету, академії, інституту незалежно від форми власності відповідно до законодавства може бути надано статус національного. Національному вищому навчальному закладу, що забезпечує проривний розвиток держави в певних галузях знань за моделлю поєднання освіти, науки та інновацій, сприяє її інтеграції у світовий освітньо-науковий простір, має визнані наукові здобутки, може надаватися статус дослідницького університету.

Діяльність вищого навчального закладу провадиться на **принципах**:

- 1) автономії та самоврядування;
- 2) розмежування прав, повноважень і відповідальності засновника (засновників), державних органів та органів місцевого самоврядування, до сфери управління яких належить вищий навчальний заклад, органів управління вищого навчального закладу та його структурних підрозділів;
- 3) поєднання колегіальних та єдиноначальних засад;
- 4) незалежності від політичних партій, громадських і релігійних організацій (крім вищих духовних навчальних закладів).

Основними **структурними підрозділами** вищого навчального закладу є факультети, кафедри, бібліотека.

Факультет – це структурний підрозділ вищого навчального закладу, що об'єднує не менш як три кафедри та/або лабораторії, які в державних і комунальних вищих навчальних закладах у сукупності забезпечують підготовку не менше 200 здобувачів вищої освіти денної форми навчання (крім факультетів вищих військових навчальних закладів (вищих навчальних закладів із специфічними умовами навчання), вищих навчальних закладів фізичного виховання і спорту, вищих навчальних закладів культури та мистецтва).

Кафедра – це базовий структурний підрозділ вищого навчального закладу державної (комунальної) форми власності (його філій, інститутів, факультетів), що провадить освітню, методичну та/або наукову діяльність за певною спеціальністю (спеціалізацією) чи міжгалузевою групою спеціальностей, до

складу якого входить не менше п'яти науково-педагогічних працівників, для яких кафедра є основним місцем роботи, і не менш як три з них мають науковий ступінь або вчене (почесне) звання.

Вищий навчальний заклад зобов'язаний мати у своєму складі бібліотеку, бібліотечний фонд якої має відповідати вимогам стандартів освітньої діяльності.

Структурними підрозділами вищого навчального закладу можуть бути:

1) *навчально-науковий інститут* – структурний підрозділ університету, академії, інституту, що об'єднує відповідні кафедри, лабораторії, науково-дослідні центри та експериментальні лабораторії, які проводять освітню діяльність і проводять наукові дослідження;

2) наукові, навчально-наукові, науково-дослідні, науково-виробничі та проектні інститути, навчально-науково-виробничі центри (сектори, частини, комплекси тощо), дослідні станції, конструкторські бюро, відділи аспірантури і докторантури, навчально-виробничі комбінати, експериментальні підприємства, клінічні бази закладів медичної освіти, університетські клініки та лікарні, юридичні клініки, полігони, наукові парки, технопарки, оперні студії, навчальні театри, філармонії, інші підрозділи, що забезпечують практичну підготовку фахівців певних спеціальностей та/або проводять наукові дослідження;

3) підготовчі відділення (підрозділи), підрозділи перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів, інститути післядипломної освіти, лабораторії, навчально-методичні кабінети, комп'ютерні та інформаційні центри, навчально-виробничі та творчі майстерні, навчально-дослідні господарства, виробничі структури, видавництва, спортивні комплекси, заклади культурно-побутового призначення, центри студентського спорту;

4) спеціальний навчально-реабілітаційний підрозділ, який утворюється з метою організації інклюзивного освітнього процесу та спеціального навчально-реабілітаційного супроводу здобувачів вищої освіти з особливими освітніми потребами, забезпечення їм доступу до якісної вищої освіти з урахуванням обмежень життєдіяльності;

Контрольні питання

1. Охарактеризуйте об'єкт і предмет педагогіки вищої школи.
2. Назвіть мету педагогіки вищої школи.
3. Які основні функції педагогіки вищої школи? Охарактеризуйте їх.
4. Розкрийте завдання педагогіки вищої школи.
5. Охарактеризуйте основні принципи педагогіка вищої школи.
6. Дайте характеристику основним методологічним категоріям педагогіки вищої школи.
7. Дайте характеристику основним процесуальним категоріям педагогіки вищої школи
8. Розкрийте основні сутнісні категорії педагогіки вищої школи
9. Які рівні методології педагогічних досліджень Ви знаєте?
10. Поясніть основні методи психолого-педагогічних досліджень.
11. В чому полягає сутність системи вищої освіти.
12. Яка структура вищого навчального закладу?
13. Перерахуйте основні типи вищих навчальних закладів України.